
KÜTÜB-İ TİS'A DIŞINDAKİ KAYNAKLARDA YER ALAN HADİSLER ve HADİS DİYE BİLİLEN MEŞHUR SÖZLERLE BAZI AZERBAYCAN ATASÖZLERİNİN ETKİLEŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Reşat Ahmet AĞAOĞLU

Ardahan Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Hadis Anabilim Dalı

rashadatahmadov@ardahan.edu.com

Atıf Gösterme: Ağaoğlu, Reşat Ahmet, (2018), Kütüb-i Tis'a Dışındaki Kaynaklarda Yer Alan Hadisler ve Hadis Diye Bilinen Meşhur Sözlerle Bazı Azerbaycan Atasözlerinin Etkileşimi, *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2018 (3), 63-70.

Geliş Tarihi:	Özet: İslâm'ın ikinci temelini oluşturan hadislerin, Müslüman toplumlarda yaygın olan atasözlerine lafzen veya manen etkisi açıktır. O cümleden olarak, Kütüb-i Tis'a dışındaki kaynaklarda yer alan hadisler ve hadis diye bilinen meşhur sözlerin de aynı şekilde tesiri söz konusu olabilir. Özellikle hadis diye bilinen meşhur sözlerle atasözlerinin birbirine etkisi söz konusudur. Bundan dolayı Azerbaycan toplumunda kullanılan bazı atasözleri hadislerle benzerlik teşkil etmektedir. Ayrıca atasözlerinin hadis diye bilinen meşhur sözlere etkisi de mümkündür. Sahih hadislerin Azerbaycan atasözlerine kaynak oluşturabileceğine karşılık bunun aksinin imkânsızlığı ile birlikte atasözlerinin hadis diye bilinen meşhur sözlerle karşılıklı etkileşim içinde olabilmeleri mümkündür.
19 Ekim 2018	
Kabul Tarihi:	
22 Aralık 2018	

© 2018 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Anahtar Kelimeler: *İslâm, Hadis, Azerbaycan, Atasözleri, Etkileşim.*

Abstract: Hadiths, the second source of Islam, are influenced by words or manners in the proverbs widely used in Muslim societies. In addition, Hadiths in sources other than Kutub-i Tisa and the famous words known as Hadith can be the same thing. In particular, the famous sayings known as Hadith are the influence of proverbs. Therefore, some proverbs used in Azerbaijani society are similar to Hadiths. The influence of the proverbs to the famous words known as Hadith, is also possible. It is possible that authentic hadith can be a source of Azerbaijani proverbs, but with the impossibility of opposing it, it is possible for proverbs to interact with famous words known as Hadiths.

Keywords: *Islam, Hadith, Azerbaijan, Proverbs, Interaction.*

Giriş

Güney Kafkasya'da "Odlar Yurdu" olarak bilinen Azerbaycan, ilk olarak Hz. Ömer döneminde (13/634-23/644) İslâm'la tanışmış, bölge halkı ile Müslümanlar arasında ilk temaslar bu dönemde meydana gelmiştir.¹ İslâm'la müşerref olduktan sonra günümüze kadar geçen tarihî süreç içerisinde bölge halkı özellikle son asırlarda uğradığı birçok istilalara ve işgallere rağmen genellikle Müslüman kimliğini koruyabilmiştir. Bunun neticesinde yerel örf-

¹ Ali İpek, *İlk İslâmî Dönemde Azerbaycan (632-750)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s. 25.

adetlerden, geleneklerden, görüş ve düşüncelerden oluşan bölge kültürü yüzyıllarca süren bir zaman diliminde İslâm'la yoğun bir etkileşim içine girmiş ve bu değerlerle yoğrulmuştur. Bu etki Azerbaycan sözlü ve yazılı kültürünün her alanında; destanlarında, masallarında, hikâyelerinde, manilerinde ve şiirlerinde görüldüğü gibi Azerbaycan atasözlerinde de görülmektedir. Zira atasözleri, ait olduğu kültürün bireyleri arasında ortaklaşa kullanılan ve çoğunlukla ne zaman ortaya çıktığı belli olmamakla birlikte uzun süre zarfında şekillenen önemli bir öğesidir. Atasözleri, bir milletin atalarından kalmış olan yol, yöntem veren, öğüt veren sözlerdir, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen genel bir kural niteliğinde olup herhangi bir fikri veya hükmü tasdik etmek yahut eleştirmek için, “muhakeme edilmeksizin” meşruiyeti sosyal ve kültürel değerlerce onaylanmış en uygun araçtır.² Bir başka deyişle atasözleri uzun deneyimlerin sonucu oluşan, mutlaka bir gerçeği yansıtan, daha çok mecazî bir anlam taşıyan ve kalıplaşmış bir yargı halini almış sözlerdir.³ Dolayısıyla bu sözler hayatın çeşitli yönlerine yönelik ibretimiz kısa ve hikmetli kelimeler, topluma ait tecrübelerin sonuçları yahut halk bilgeliğinin genelleştirilmiş bedîi ifadesidir.⁴

Müslüman kimliği dolayısıyla bölge halkının atasözleri İslamî değerlerle, o cümleden ayet ve hadislerle yoğrularak nesilden nesile aktarılmıştır. Bu bağlamda bazı atasözlerinin ayet-i kerimelerden etkilenerek oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Nitekim “De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁵ ayetinden kaynaklandığı muhtemel olan “Bilenle bilmeyen bir değildir” şeklindeki atasözü örnek olarak verilebilir.

Özellikle helal-haram, din ve ibadetlerle ilgili terimlerin yer aldığı atasözlerinin İslamî değerlerin etkisiyle oluştuğu dikkatleri çekmektedir. “Abdestsiz namaz olmaz” veya “Dini olmayanın imanı da yoktur” şeklindeki atasözlerinde bunu açıkça görmek mümkündür. Bununla birlikte birçok hadisin atasözlerine lafzen veya manen tesir ettikleri görülmektedir. Söz konusu rivayetlerden önemli bir kısmı genellikle sahih hadislerin yer aldığı Kütüb-i tis'a eserleri içinde bulunmaktadır. Bir kısım atasözlerinin ise Kütüb-i tis'a içinde yer almayan kaynaklarda geçen hadislerden veya “Konuşmak gümüşse susmak altındır”, “Harekette bereket vardır” ve “Vatanı sevmek imandandır” gibi halk arasında hadis diye bilinen meşhur sözlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

² Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004, s. 1, 7.

³ Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2009, s. 2.

⁴ Ebulkasım Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, Bakü, Yazıcı, 1981, s. 5.

⁵ ez-Zümer 39/9.

Bu çalışmada özellikle Kütüb-i tis'a dışındaki kaynaklarda ve hadis diye bilinen meşhur sözlerin toplandığı eserlerde yer alan hadis ve rivayetlerin atasözleri ile ilişkisi karşısındaki durumu tespit edilecektir. Bunun sonucunda Hz. Ömer döneminden itibaren Müslüman kimliğiyle donatılmış bölge halkının kültürünün tarihî süreçte nasıl şekillendiği, günümüze kadar hangi aşamalardan geçerek etkisini ne ölçüde koruduğu belirli oranda ortaya çıkacaktır. Alanında ilklerden olması hasebiyle bu konu daha fazla çalışılmaya ve araştırılmaya ihtiyaç duymaktadır. Zira bu çalışma esasen Azerbaycan atasözleri ile ilgili yayınlanmış en önemli kitaplarda geçen veriler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla atasözlerinden değil de ilgili hadis kaynaklarındaki verilerden yola çıkılarak oluşturulacak araştırmalarda muhakkak daha kapsamlı bir sonuç elde edilecektir.

A. Kütüb-i Tis'a Dışındaki Kaynaklarda Yer Alan Hadislerin Tesir Ettiği (Düşünülen) Atasözleri

Kütüb-i tis'a dışındaki kaynaklarda yer alan birçok hadisin Azerbaycan atasözlerine lafzen veya manen tesir ettiği görülmektedir.

“Acın imanı olmaz, tokun emanı”⁶ şeklindeki atasözü ile “كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا”/Fakirlik neredeyse küfür olacaktı...”⁷ hadisi arasında anlam itibariyle benzerlik vardır. Fakirliğin bazen imanı sıkıntıya sokması durumu oluşabilir. Bu gibi nedenlerden dolayı Hz. Peygamber’in; “اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ”/Allah’ım! Fakirlikten sana sığınırım...”⁸ şeklinde dua ettiği kaynaklarda zikredilmektedir.

“Sabır cennetin anahtarıdır”⁹ şeklindeki atasözü “الصَّبْرُ مِفْتَاحُ كُلِّ خَيْرٍ”/Sabır her hayrın anahtarıdır”¹⁰ şeklindeki rivayetle anlam bakımından benzerlik göstermektedir. Genel olarak sabır kavramı birçok yerde geçmektedir. Nitekim ayette “وَاللَّهُ يُجِبُّ الصَّابِرِينَ”/Allah sabredenleri

⁶ Mehman Musaoğlu-Muhittin Gümüş, *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*, Ankara, Engin, 1995, s. 13.

⁷ el-Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasanî, *Şuabu’l-îmân*, (nşr. Abdülali Abdülhamid Hâmid), Bombay, Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003, IX, 12 (no: 6188); el-Kudaî, Ebu Abdullah Muhammed b. Selame b. Ca’fer b. Ali b. Hakmun el-Mısrî, *Müsnedü’ş-şihâb*, 2. baskı, (nşr. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi), Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1407/1986, I, 342 (no: 586).

⁸ Benzer dualar için bkz: Müslim, Ebû’l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, I-V, Kahire, Dâru ihyâi kütübî’l-Arabî, 1955, Zikir, 14; et-Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenu’t-Tirmizî*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki), I-V, yy. 1396/1976, Daavât, 13; en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenu’l-kübrâ*, (nşr. Abdurğaffâr Süleyman el-Bundârî-Seyyid Kusrevî Hasan), I-VI, Beyrut, Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1411/1991, İstiâze, 6, 13, 14, 15, 16; Sehv, 90; İbn Mâce, Muhammed Yezîd el-Kazvîni, *Sünenu İbn Mâce*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki), I-II, yy., Dâru ihyâi türâsî’l-Arabî, t.s, Dua, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (nşr. Hamza Ahmed ez-Zeyn), I-XX, Kahire, Dârü’l-hadîs, 1416/1995, VI, 57, 207.

⁹ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 293.

¹⁰ Beyhakî, *a.g.e.*, XII, 352.

sever...”¹¹ buyurulmaktadır. Sabrın gerekliliği ve önemi ile ilgili birçok hadis de bulunmaktadır.¹²

“İlmiyle amel etmeyen âlim elinde ışık tutan köre benzer”¹³ şeklindeki atasözü, “إِذَا عَلِمَ الْعَالِمُ فَلَمْ يَعْمَلْ كَانَ كَالْمِصْبَاحِ يُضِيءُ لِلنَّاسِ وَيُحْرِقُ نَفْسَهُ مَثَلُ الَّذِي يُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ وَيُنْسَى نَفْسَهُ كَمَثَلِ السِّرَاحِ يُضِيءُ لِلنَّاسِ”¹⁴ ve “مَنْ يَزْرَعُ خَيْرًا يَحْصُدْ رَغَبَةً وَمَنْ يَزْرَعُ شَرًّا يَحْصُدْ نَدَامَةً”¹⁵ İnsanlara ilim öğretip de kendisini unutan kimsenin misali, insanları ışıklandıran fakat kendisini yakan kandil gibidir”¹⁵ rivayetleri ile anlam olarak üst üste düşmektedir.

“Ne ekersin onu da biçersin”¹⁶ şeklindeki atasözü “مَنْ يَزْرَعُ خَيْرًا يَحْصُدْ رَغَبَةً وَمَنْ يَزْرَعُ شَرًّا يَحْصُدْ نَدَامَةً”¹⁷ rivayeti ile benzerlik teşkil etmektedir.

“Kanâat hazinedir”¹⁸ şeklindeki atasözü “الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ وَكَثْرٌ لَا يَفْنَى”¹⁹ şeklindeki rivayete benzemektedir. Bazı kaynaklarda ise rivayetin sadece “الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ” kısmı yer almaktadır.²⁰

“Ev alma komşu al”²¹ şeklinde geçen Azerbaycan atasözü “الْتَمِسُوا الْجَارَ قَبْلَ شِرَاءِ الدَّارِ”²² Ev satın almadan önce komşuya bakın”²² veya “الْجَارُ قَبْلَ الدَّارِ”²³ Komşu evden öncedir...”²³ şeklindeki rivayetlerle anlam itibariyle örtüşmektedir.

¹¹ Al-i İmran 3/146.

¹² Bkz: el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, (nşr. Muhibbuddin Habîb), I-XIII, Kahire, Dârü'r-reyyân li't-türâs, 1986, Merdâ, 7; Cenâiz, 32; Müslim, Cenâiz, 15; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *es-Sünen*, (nşr. Muhammed Avvâme), I-V, Beyrut, Müessesetü'r-reyyân, 1419/1998, Fiten, 2; Cenâiz, 23; Tirmizî, Kıyâmet, 30; Cenâiz, 13; en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, (nşr. Abdurğaffâr Süleyman el-Bundârî-Seyyid Kusrevî Hasan), I-VI, Beyrut, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411/1991, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 55; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III, 144.

¹³ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁴ el-Münavî, Zeynüddin Muhammed Abdurrauf b. Tâcûlarifin b. Ali b. Zeynülabidin el-Haddadî, *Feyzül-kadîr şerhü'l-câmiî's-sağîr*, Kahire, el-Mektebetü't-ticariyyeti'l-kübra, 1356/1937, I, 405 (no: 1611); es-Suyutî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-Fethü'l-kebîr fî dammi'z-ziyâdeti ile'l-Câmiî's-sağîr*, (nşr. Yusuf en-Nebhanî), Beyrut, Darü'l-fikr, 1423/2003, I, 126 (no: 1280).

¹⁵ et-Taberanî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutîr el-Lahmî eş-Şamî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2. baskı, (nşr. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî), Kahire, Mektebetü İbn Teymiye, ts., II, 165 (no: 1681); Münavî, *a.g.e.*, V, 508 (no: 8134); Suyutî, *a.g.e.*, III, 122 (no: 11019).

¹⁶ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 277.

¹⁷ Kudaî, *a.g.e.*, I, 232 (no: 364).

¹⁸ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 248; Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994, s. 85.

¹⁹ es-Sehavî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *el-Makâsidü'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-meüştehera ale'l-elsine*, (nşr. Muhammed Osman el-Huşt), Beyrut, Darü'l-kütübî'l-Arabî, 1405/1985), I, 492 (no: 779); el-Aclunî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafa ve muzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut, Darü ihyâi türâsi'l-Arabî, 1351/1932, II, 102 (no: 1900).

²⁰ Kudaî, *a.g.e.*, I, 72 (no: 63).

²¹ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 185; Feridun Fazıl Tülbentçi, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, İnkilap ve Aka, 1977, s. 229; Celal Beydilli (Memmedov), *Atalar Sözü*, Bakü, Önder Neşriyat, 2004, s. 113.

B. Hadis Diye Meşhur Olan Sözlerle Etkileşim İçerisinde Olduğu Düşünülen Atasözleri

“Akıllı düşmandan korkma deli dosttan kork”²⁴ şeklindeki atasözü “عَدَاوَةُ الْعَاقِلِ وَلَا صُحْبَةُ الْمَجْنُونِ/Akıllının düşmanlığı akılsızın dostluğu(ndan yeğdir)”²⁵ sözü ile benzerlik teşkil etmektedir. Bu söz hadis olmayıp, halk arasında hadis diye bilinen meşhur bir sözdür. Ayrıca, benzeri bir sözün Hz. Ömer’in kelamı olarak bilindiği kaydedilmektedir.²⁶

“Allah tembeli sevmez”²⁷ şeklindeki atasözü “إِنَّ اللَّهَ يَكْرَهُ الرَّجُلَ الْبَطَالَ/Allah tembel kişiyi sevmez”²⁸ rivayeti ile üst üste düşmektedir. Ne var ki bu rivayet sahih hadislerden olmayıp temel kaynaklarda yer almamaktadır.²⁹

“Söz gümüş olsa susmak altındır”³⁰ şeklindeki atasözü halk arasında meşhur hadis diye bilinen “إِنْ كَانَ الْكَلَامُ مِنْ فِضَّةٍ فَالصَّمْتُ مِنْ ذَهَبٍ/Konuşmak gümüşse susmak altındır”³¹ sözü ile benzerlik oluşturmaktadır. Bu sözün Lokman aleyhisselam’a ait olduğu belirtilmektedir. Meşhur hadis âlimi Abdullah b. Mübarek’e atfedilen benzer bir sözde ise “Eğer Allah’a itaat konusunda konuşmak gümüşse, Allah’a karşı masiyette susmak ise altındır” buyrulmaktadır.³² Aynı şekilde bu söz “مَنْ صَمَّتْ نَجَا/Susan kimse kurtulur”³³ hadisi ile mana olarak üst üste düşmektedir.

“Bereket harekettir”³⁴ şeklindeki atasözü halk arasında hadis diye meşhur olmuş “فِي الْحَرَكَاتِ الْبَرَكَاتِ/Harekette bereket vardır”³⁵ şeklindeki sözden kaynaklanmış olabilir. Bu sözün hadis ve rivayetlerde geçen, lafız ve anlam bakımından bir karşılığını bulamadık. Fakat selef âlimlerinden birisine ait olduğu kaydedilmektedir.³⁶

²² Kudaî, *a.g.e.*, I, 412 (no: 709).

²³ Münavî, *a.g.e.*, III, 353; Sehavî, *a.g.e.*, I, 277 (no: 359).

²⁴ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

²⁵ Aclunî, *a.g.e.*, II, 56 (no: 1715).

²⁶ Aclunî, *a.g.e.*, II, 56.

²⁷ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 41.

²⁸ Sehavî, *a.g.e.*, I, 209 (no: 246); Aclunî, *a.g.e.*, I, 250 (no: 763); Ali el-Karî, Nurettin Ali b. Muhammed b. Sultan, *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa*, (nşr. Muhammed es-Sebbâğ), Beyrut, Darü'l-emâne, 1391/1971, I, 128 (no: 90).

²⁹ Aclunî, *a.g.e.*, I, 250 (no: 763).

³⁰ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 301; Özkul Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 428; Ebülkasım Hüseyinzade, *a.g.e.*, s. 23, 30; Selman Başaran, *a.g.e.*, s. 69.

³¹ Sehavî, *a.g.e.*, I, 218 (no: 263); Aclunî, *a.g.e.*, I, 260 (no: 800).

³² Aclunî, *a.g.e.*, I, 260.

³³ Tirmizî, *Kıyâmet*, 50; ed-Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdüssamed, *Sünenü'd-Darimî*, (nşr. Huseyn Selim Esed ed-Dârânî), Riyad, Darü'l-muğni li'n-neşri ve't-tavzî', 1412/2000), Rikâk, 5.

³⁴ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 98; Özkul Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 392; Selman Başaran, *a.g.e.*, s. 112.

³⁵ Sehavî, *a.g.e.*, I, 273 (no: 354); Aclunî, *a.g.e.*, II, 89 (no: 1844).

³⁶ Aclunî, *a.g.e.*, II, 89.

“Vatan sevgisi iman eseridir”³⁷ şeklindeki atasözü muhtemelen halk arasında hadis diye bilinen “حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ/Vatanı sevmek imandandır”³⁸ şeklindeki meşhur sözden kaynaklanmaktadır. Bu sözün uydurma olduğunun belirtilmesine karşılık, manasının sahih (yani dine uygun) olduğu ifade edilmiştir.³⁹

“Oğlan dayıya, kız halaya çeker”⁴⁰ şeklindeki atasözünün “الْوَلَدُ يُشْبِهُ أَحْوَالَهُ/Oğlan dayılarına benzer”⁴¹ şeklindeki halk arasında hadis diye bilinen meşhur sözden etkilenerek oluşturulduğu düşünülebilir.

Sonuç

Dinin kültürler üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Her bir dinin mensupları üzerinde etkisinin olduğu gibi İslâm’ın da Müslüman toplumların kültürlerine tesir ettiği bir gerçektir. Azerbaycan toplumu genellikle Müslüman kimliği taşıması ve bölgenin erken dönemlerden itibaren İslâm’la tanışması hasebiyle kültürün her aşaması ve her kısmı bundan oldukça etkilenmiştir. Uzun asırlar boyunca devam eden bu etkilenme özellikle atasözlerinde fazlasıyla belirgin olmaktadır.

Azerbaycan toplumunda kullanılan bazı atasözlerinin Kur’an-ı Kerîm ayetlerinden etkilenerek oluşturulmuş olabileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda özellikle hadislerin atasözleri üzerindeki etkisi de dikkat çekmektedir. Bazı atasözleri Kütüb-i tis’a gibi genellikle sahih hadis kaynaklarında yer alan hadislerle benzerlik teşkil ettiği halde, bazıları ise ana hadis kaynaklarında geçmeyen hadisler ve halk arasında meşhur sözler kategorisindekilerle örtüşebilmektedir. Özellikle halk arasında meşhur sözlerle etkileşim içerisinde olması muhtemel atasözlerine “Allah tembeli sevmez”, “Söz gümüş olsa susmak altındır”, “Bereket harekettir” ve “Vatan sevgisi iman eseridir” gibi atasözlerini örnek olarak söylemek mümkündür.

Sahih hadislerin Azerbaycan atasözlerine direk veya dolaylı olarak, lafzen veya manen tesir ettiği açıktır. Aynı şekilde zayıf hadislerin veya ana hadis kaynaklarında yer almayan hadislerin atasözlerimize etkisi mümkündür. Ayrıca, halk dilinde hadis diye meşhur bazı sözlerin de atasözlerine etkisi olabilir. Bunun tersi, yani Azerbaycan atasözlerinin sahih hadislere etkisinden bahsetmemiz imkânsızdır. Fakat bu atasözlerinin hadis diye bilinen (fakat

³⁷ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 322; Selman Başaran, *a.g.e.*, s. 114.

³⁸ Sehavî, *a.g.e.*, I, 297 (no: 386); Aclunî, *a.g.e.*, I, 345 (no: 1102).

³⁹ Aclunî, *a.g.e.*, I, 345.

⁴⁰ Mehman Musaoğlu, *a.g.e.*, s. 281; Selman Başaran, *a.g.e.*, s. 119.

⁴¹ Sehavî, *a.g.e.*, I, 707 (no: 1270); Aclunî, *a.g.e.*, II, 339.

gerçekte hadis olmayan) bazı meşhur sözlere kaynak oluşturabileceği tartışılabilir konudur. Bu nedenle, Azerbaycan atasözleri ile halk arasında hadis diye bilinen sözlerin etkileşimi konusunun, geniş ve kapsamlı bir çalışmayla ele alınmasını temenni etmekteyiz.

Bibliyografya

el-Aclunî, İsmail b. Muhammed (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-hafa ve muzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut, Darü ihyai türasi'l-Arabî, 1351/1932.

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, (nşr. Hamza Ahmed ez-Zeyn), I-XX, Kahire, Dârü'l-hadîs, 1416/1995.

Ali el-Karî, Nurettin Ali b. Muhammed b. Sultan, (ö. 1014/1605), *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa*, (nşr. Muhammed es-Sebbâğ), Beyrut, Darü'l-emane, 1391/1971.

Ali İpek, *İlk İslamî Dönemde Azerbaycan (632-750)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

el-Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasanî, (ö. 458/1065), *Şuabu'l-îmân*, (nşr: Abdülali Abdülhamid Hâmid), Bombay, Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, (nşr. Muhibbuddin Habîb), I-XIII, Kahire, Dâru'r-reyyân li't-türâs, 1986.

Celal Beydilli (Memmedov), *Atalar Sözü*, Bakü, Önder Neşriyat, 2004.

ed-Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdüssamed, (ö. 255/869), *Sünenü'd-Darimî*, (nşr: Huseyn Selim Esed ed-Dârânî), Riyad, Darü'l-muğni li'n-neşri ve't-tavzî', 1412/2000.

Feridun Fazıl Tülbentçi, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, İnkilap ve Aka, 1977.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as (ö. 275/888), *es-Sünen*, (nşr. Muhammed Avvâme), I-V, Beyrut, Müessesetü'r-reyyân, 1419/1998.

Ebulkasım Hüseyinzade, *Atalar Sözü*, Bakü, Yazıcı, 1981.

İbn Mâce, Muhammed Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki), I-II, (yy., Dâru ihyâi türâsi'l-Arabî, t.s.

el-Kudaî, Ebu Abdullah Muhammed b. Selame b. Ca'fer b. Ali b. Hakmun el-Mısrî, (ö. 545/1150), *Müsnedü's-şihâb*, 2. baskı, (nşr: Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi), Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1407/1986.

Mehman Musaoğlu-Muhittin Gümüş, *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*, Ankara, Engin, 1995.

el-Münavî, Zeynüddin Muhammed Abdurrauf b. Tâcûlarifin b. Ali b. Zeynülabidin el-Haddadî, (ö. 1031/1621), *Feyzül-kadîr şerhü'l-câmiî's-sağîr*, Kahire, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübra, 1356/1937.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-V, Kahire, Dâru ihyâi kütübi'l-Arabî, 1955.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünenu'l-kübrâ*, (nşr. Abdurğaffâr Süleyman el-Bundârî-Seyyid Kusrevî Hasan), I-VI, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1991.

Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2009.

Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.

es-Sehavî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed (ö. 911/1505), *el-Makasidu'l-hasene fî beyani kesîrin mine'l-ehâdisi'l-meştehira ale'l-elsine*, (nşr: Muhammed Osman el-Huş), Beyrut, Darü'l-kütübi'l-Arabî, 1405/1985.

Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1994.

es-Suyutî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö. 911/1505), *el-Fethü'l-kebîr fî dammi'z-ziyâdeti ile'l-Câmiî's-sağîr*, (nşr. Yusuf en-Nebhanî), Beyrut, Darü'l-fikr, 1423/2003.

et-Taberanî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb b. Mutîr el-Lahmî eş-Şamî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2. baskı, (nşr. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi), Kahire, Mektebetü İbn Teymiye, ts.

et-Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenu't-Tirmizî*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki), I-V, yy. 1396/1976.